

Р. Є. Яремчук

Ефективність реалізації державної регіональної політики в контексті проблематики територіальних диспропорцій

Наявність надмірних міжрегіональних диспропорцій у процесі функціонування соціально-економічної системи країни негативно впливає на динаміку її соціально-економічного розвитку, суттєво сповільнюючи його, а також створює перешкоди для її ефективної та своєчасної структурної трансформації. Проведений аналіз територіальних асиметрій соціально-економічного розвитку регіонів України у 2014-2020 рр. за вибраними індикаторами дозволяє констатувати, що, незважаючи на загальне зростання рівня соціально-економічного розвитку в регіонах, в Україні продовжував домінувати асиметричний тип регіонального розвитку, для якого було притаманно незначне зростання міжрегіональної диференціації. Надмірно високі рівні диференціації рівня ВРП на одну особу, обсягу капітальних і прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу в поєднанні з незначною диференціацією обсягів наявного доходу та доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одну особу засвідчили значний розрив між результативністю регіональних економічних систем і якістю життя жителів регіонів. Для оцінювання ефективності реалізації стратегічних цілей і пріоритетних напрямів стратегії регіонального розвитку України до 2020 р. оцінено щорічні індикатори, пов'язані з регулюванням міжрегіональних диференціацій. Негативний вплив складних суспільно-політичних і фінансово-економічних обставин, а також недостатня ефективність застосування інструментів державної регіональної політики не дозволили досягнути прогнозованих значень більшості індикаторів у межах пріоритетних напрямів стратегії регіонального розвитку України до 2020 р., пов'язаних з регулюванням міжрегіональних диференціацій. Системність проблем міжрегіональних диспропорцій, що сформувалися в Україні, спричиняє низьку ефективність численних спроб вирішення їх за допомогою точкових інструментів регіональної політики. Основна увага та ресурси в реалізації стратегічних завдань регіонального розвитку, пов'язаних із зменшенням міжрегіональних диспропорцій, мають скеровуватися на створення сприятливих умов для найбільш ефективного використання регіональних соціально-економічних потенціалів, спираючись на сильні сторони кожного з регіонів і спеціалізовані інноваційні рішення.

Ключові слова: міжрегіональні диспропорції, соціально-економічний розвиток, територіальна диференціація, державна регіональна політика, інструменти регіональної політики.

Постановка проблеми. Складний історичний шлях, пройдений Україною, отримав відображення в структурі соціально-економічних систем її регіонів. Володіючи перспективним географічним розташуванням, широким природно-ресурсним потенціалом і потужним людським капіталом, наша країна досі не змогла належним чином скористатися цими можливостями для досягнення збалансованого просторового розвитку, а фрагментарне використання наявного потенціалу призвело до формування і подальшого поглиблення регіональних диспропорцій. Тривала неспроможність органів державної та місцевої влади усунути причини територіальних диспропорцій призвела до: закріплення екстенсивного типу регіональних економічних систем у більшості регіонів України, що негативно позначається на їх конкурентоспроможності як на національному, так і міжнародному рівнях; зниження зацікавленості регіональних органів управління в збільшенні внутрішнього потенціалу та підвищенні ефективності його використання через недосконалість державної системи його перерозподілу; посилення впливу нестабільності зовнішньоекономічної ситуації та ринкових коливань на соціально-економічний стан регіонів, а також проблем з адаптацією до їхніх наслідків. Тому особливої актуальності в наступному періоді планування набуває спрямування державної регіональної політики на забезпечення структурних перетворень у регіональних соціально-економічних системах, перш за все в напрямі активізації розвитку інноваційних і конкурентоспроможних

видів економічної діяльності, що сприятиме збалансуванню територіальних диспропорцій, покращенню умов праці та якості надання послуг.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню різних аспектів диспропорційності розвитку економік регіонів присвячені численні наукові публікації як вітчизняних, так і іноземних науковців. Вивченням проблем регіональної політики та асиметричності соціально-економічного розвитку в регіонах України займалися такі українські науковці: М. Бутко, З. Варналій, З. Герасимчук, В. Гець, Б. Губський, Б. Данилишин, М. Долішній, Я. Жаліло, В. Кравців, Н. Кузьминчук, Е. Лібанова, М. Мельник, С. Мочерний, А. Мокій, І. Сторонянська, В. Чужиков, С. Шульц. Серед іноземних науковців, які займалися вивченням означеної проблематики, слід назвати таких: Х. Бос, Т. Альвес, Р. Дж. Барро, Г. Гожелак, О. Гранберг, Р. Камані, Ф. Коуел, Ф. Монфор, М. Сінбореллі, П. Толберг, Г. Тейл. У наукових роботах згаданих науковців сформовано фундаментальні та прикладні засади дослідження диспропорцій у територіальному розвитку, а також розроблення та реалізації регіональної політики. Проте в умовах сьогодення виникає потреба в розробленні обґрунтованих, адаптованих до мінливих зовнішніх і внутрішніх соціально-економічних умов рекомендацій, які б сприяли формуванню ефективного механізму створення та активізації точок зростання в проблемних регіонах, а також стимулювали їх до ширшого використання і примноження внутрішнього потенціалу.

Метою статті є комплексний аналіз ефективності державного регулювання регіональних диспропорцій у межах реалізації Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 року, результати якого в майбутньому можуть стати основою для формування вдосконалених і адаптованих до сучасних умов стратегічних пріоритетів регіонального розвитку та механізмів подолання територіальних диспропорцій.

Основні результати дослідження. Як свідчить досвід окремих розвинутих країн світу, зростання конкурентоспроможності економічних систем їхніх регіонів, підвищення рівня добробуту населення, а також активізації соціально-економічного розвитку безпосередньо залежить від ступеня концентрації уваги органів управління на збалансованому просторовому розвитку країни. Найявніші надмірні міжрегіональні диспропорції у процесі функціонування соціально-економічної системи країни справляє значний негативний вплив на динаміку її соціально-економічного розвитку, суттєво сповільнюючи його, а також створює перешкоди для її ефективної та своєчасної структурної трансформації. Серед основних об'єктивних факторів виникнення диспропорцій у розвитку регіонів варто виокремити структурну неоднорідність простору країни в географічному, природно-ресурсному, економічному, соціально-культурному, етнічному та суспільно-політичному аспектах. До суб'єктивних факторів виникнення регіональних диспропорцій можна віднести недосконалість управлінської системи, рівень управлінської компетентності центральних і регіональних органів влади та зацікавленості їх у зростанні ефективності реалізації регіональної політики для усунення перешкод соціально-економічному розвитку та зниженню регіональних диспропорцій.

Ідентифікація та оцінювання регіональних диспропорцій має принципове значення в розробленні державної політики, спрямованої на зниження рівня соціально-економічної нерівності між регіонами України. Інституційна основа та організаційне забезпечення оцінювання та зменшення регіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку в Україні була сформована в профільних нормативних документах, зокрема в Державній стратегії регіонального розвитку до 2020 року (далі – Стратегія): Ціль 2. Територіальна соціально-економічна

інтеграція і просторовий розвиток. Операційна ціль «Запобігання зростанню диспропорцій, що гальмують розвиток регіонів») [1]. У межах реалізації стратегічних цілей і пріоритетних напрямів, а також виконання основних завдань державної регіональної політики, закріплених у цьому документі, було визначено перелік індикаторів, на досягнення прогнозованих значень яких вона спрямована. Окрім прогнозованих значень для більшості індикаторів, у Стратегії було визначено прогнозовані параметри зниження їх регіональних диспропорцій (відношення показника регіону з мінімальним значенням до середнього значення по країні).

У регулюванні регіональних диспропорцій, зокрема в межах реалізації стратегії регіонального розвитку, важливим є питання достовірного оцінювання їхнього рівня за основними індикаторами соціально-економічного розвитку, що характеризують якісні та кількісні зміни регіональних економічних систем. На рис. 1. показано розмах асиметрії (співвідношення рівня кращого показника

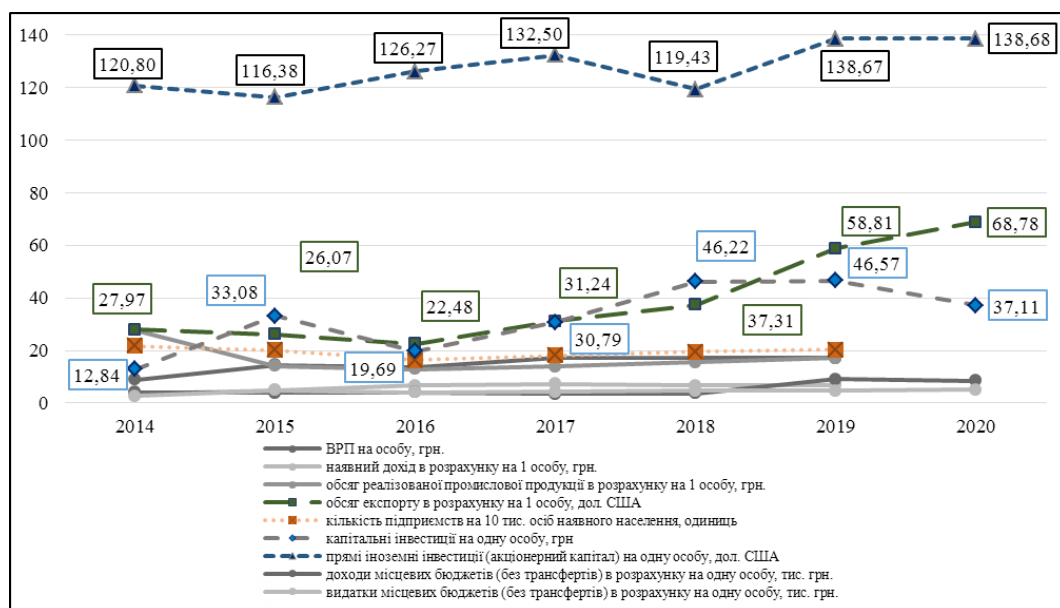

Рис. 1. Розмах асиметрії за основними індикаторами соціально-економічного розвитку регіонів України у 2014-2020 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [2].

та найгіршого) таких основних індикаторів соціально-економічного розвитку регіонів України, як обсяг ВРП на одну особу, наявний дохід на одну особу, обсяг реалізованої промислової продукції в розрахунку на одну особу, обсяг експорту в розрахунку на одну особу, кількість підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, обсяг капітальних інвестицій на одну особу, обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерний капітал) на одну особу, обсяг доходів та видатків місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одну особу у 2014 р. (до початку реалізації Стратегії) та у 2019 р. (перед її завершенням).

Проведений аналіз асиметрії за основними індикаторами соціально-економічного розвитку регіонів України у 2014-2020 рр. дозволяє констатувати незначне зниження рівня диференціації за обсягом реалізованої промислової продукції в розрахунку на одну особу та кількістю підприємств на 10 тис. осіб наявного населення (приріст – 6,61% та 0,76% відповідно). Натомість за іншими

розглянутими індикаторами спостерігалася негативна динаміка диференціації – від 2,7% середньорічного приросту протягом аналізованого періоду за обсягом прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на одну особу до 34,0% за обсягом капітальних інвестицій на одну особу. Найнижчий обсяг асиметрії у 2014-2020 рр. був характерний для видатків місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одну особу – у середньому 4,34 раза на рік (відношення найкращого показника (м. Київ) до найгіршого (Луганська обл.) у 2020 р. – 5,12 раза). Найвищий рівень асиметрії в аналізованому періоді спостерігався за обсягом прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) у розрахунку на одну особу – у середньому 127,53 раза на рік (відношення найкращого показника (м. Київ) до найгіршого (Тернопільська обл.) у 2020 р. – 138,68 раза).

Натомість динаміка індексу Тейла свідчить про незначне зниження рівня асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів України в аналізованому періоді. Відповідно до результатів розрахунку цього індексу, найвищі темпи зниження міжрегіональної диференціації спостерігалися у 2015 р. (-9,66%) в умовах суттєвішого падіння економічних результатів регіонів-лідерів порівняно з найменш розвинутими регіонами на тлі гострої суспільно-політичної та фінансово-економічної кризи. З 2016 р., разом з початком відновлення економічних систем регіонів-лідерів, відбулося зростання міжрегіональної диференціації на 6,26%, рівень якої до 2019 р. стабілізувався і перебував у вузькому діапазоні значень (0,1376-0,1362), що свідчить про закріплення певного рівня і конфігурації міжрегіональної диференціації серед регіонів України, а також відсутність вагомих структурних зрушень у вітчизняній економічній системі.

Показовою є диференціація доходів місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу перед стартом реформи фінансової децентралізації та впровадженні її безпосередньої реалізації. У 2020 р. максимальний обсяг доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одну особу спостерігався у м. Києві (16,72 тис. грн), а мінімальний – у Луганській обл. (1,97 тис. грн). Обсяг асиметрії – 8,47 раза, що більш ніж у 2,1 раза вище за аналогічний показник 2014 р. Середній рівень доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одну особу в Україні у 2014-2020 рр. (рис. 2) зростав із середньорічним темпом у 23,6%, а за результатами 2020 р. він становив 7,11 тис. грн, що в 3,35 раза вище за аналогічний показник 2014 р.

З іншого боку, зростання середнього рівня доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одну особу в доларовому еквіваленті в аналізованому періоді становило лише 48,6%, що засвідчує значно нижчі реальні темпи зростання цього показника порівняно з аналогічним показником у національній валюті. Серед регіонів України найвищий рівень зростання цього показника у 2020 р. в абсолютному вимірі продемонстрували м. Київ (на 188,90 дол. США більше за аналогічний показник 2014 р.), Київська (150,69 дол. США) та Полтавська (на 126,03 дол. США) області, у відносному вимірі – Тернопільська (на 75,4% більше за аналогічний показник 2014 р.), Львівська (на 72,27%) та Закарпатська (на 68,1%) області. У 2020 р. 13 регіонів продемонстрували вищий за середній рівень доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одну особу – на п'ять регіонів більше проти 2014 р. Відношення показника регіону з найнижчим рівнем доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одну особу до середнього значення по країні у 2020 р. (Луганської обл.) становило 27,77%, що на 31,39 в. п. нижче за аналогічний показник 2014 р. Складні суспільно-політичні та фінансово-економічні обставини в Донецькій та Луганській областях негативно вплинули на стан формування доходів їхніх місцевих бюджетів, натомість регіонам-аутсайдерам за результатами 2014 р. (Закарпатській та Тернопільській областям) вдалося завдяки позитивному

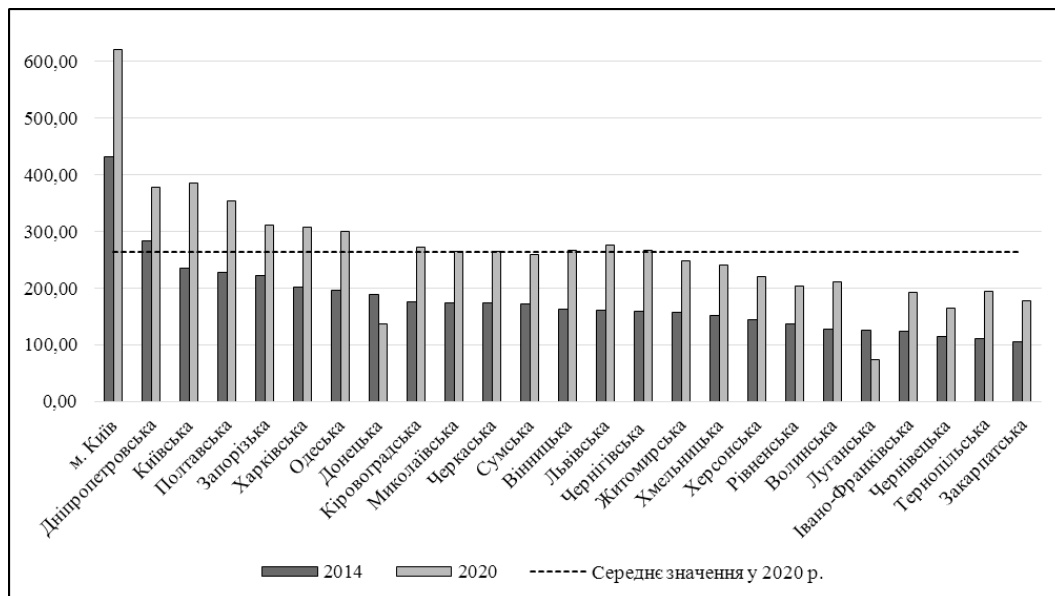

Рис. 2. Диференціація доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одну особу в регіонах України у 2014-2020 рр., дол. США

Джерело: побудовано автором на основі даних [3].

впливу фінансової децентралізації та підвищенню ефективності місцевих органів управління відчутно покращити величину співвідношення між власними показниками та середнім значенням доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одну особу по країні (до 67,27% і 73,42% відповідно).

Співвідношення максимального та мінімального розміру ВРП на одну особу у 2014 р. становило 8,82 раза (максимальний розмір – м. Київ, мінімальний – Луганська обл.), проте вже за результатами 2019 р. воно зросло більш ніж удвічі – до 17,07 раза. Передусім це пов'язано з різким погіршенням в аналізованому періоді динаміки зростання обсягу ВРП на одну особу в Донецькій і, особливо, Луганській області на тлі високих середньорічних темпів зростання (від +18,17% до 26,34%) всіх інших регіонів. Зокрема, не враховуючи Луганську обл., це співвідношення у 2019 р. становило 6,96 раза, що свідчить про позитивні зрушення, які характеризуються скороченням міжрегіональної диференціації за обсягом ВРП на одну особу в більшості регіонів.

В окремих країнах-членах ЄС співвідношення максимального та мінімального розміру ВРП на одну особу у 2019 р. становили: 5,49 раза – у Франції; 4,76 раза – у Болгарії; 3,74 раза – у Словаччині; 3,64 раза – у Румунії; 3,45 раза – у Чехії; 3,21 раза – у Польщі; 3,10 раза – в Угорщині; менше ніж 3 рази та більше ніж 2 рази – у Бельгії, Німеччині, Греції, Італії, Естонії та Нідерландах; менше ніж 2 рази – в Австрії, Данії, Іспанії, Португалії, Фінляндії та Швеції [4].

Порівнюючи обсяг ВРП на одну особу в регіонах України з показниками регіонів окремих країн-членів ЄС у 2014 р. та 2019 р. (рис. 3), можна констатувати, що лише в м. Києві (11 084,11 євро) величина цього показника стабільно відповідала або перевищувала мінімальні значення показників регіонів Болгарії (3595,16 євро), Румунії (7247,92 євро), Польщі (9479,13 євро), Угорщини (9973,76 євро) та Словаччини (10 604,46 євро). Всі інші регіони України (крім Полтавської, Дніпропетровської та Київської областей) продемонстрували значне відставання від найменш розвинутих регіонів в окремих країнах-членах ЄС.

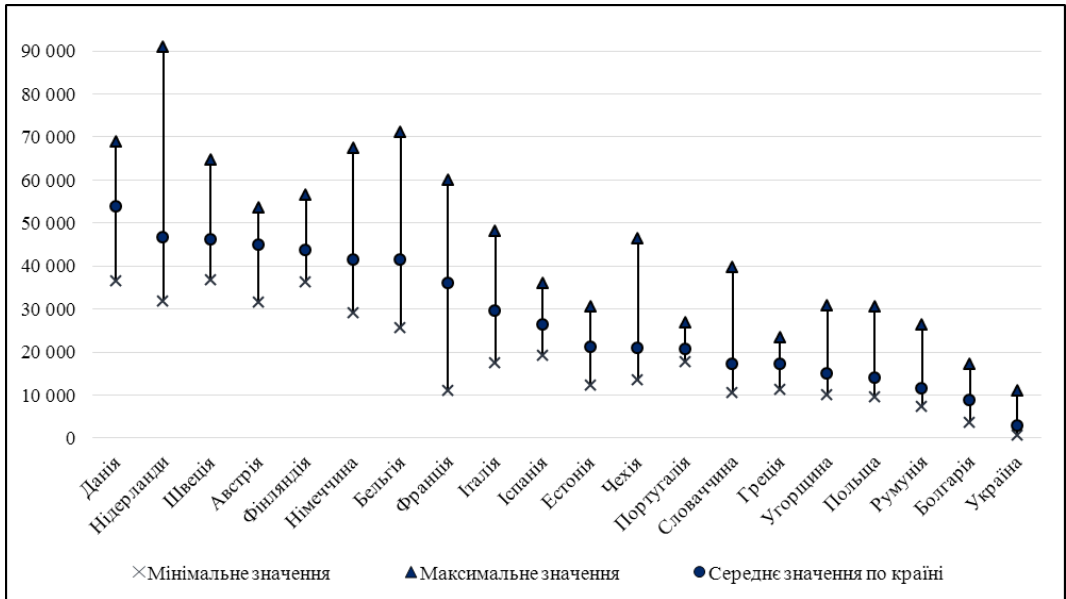

Рис. 3. Міжрегіональні диспропорції ВРП на одну особу в окремих країнах-членах ЄС та в Україні у 2019 р., євро

Джерело: побудовано автором на основі [4; 5].

За величиною відношення до середнього рівня ВРП на одну особу в Україні у 2014-2019 рр. нами виділено чотири групи регіонів:

- регіони-лідери (відношення рівня ВРП на одну особу регіону до середнього рівня цього показника в Україні становить 125% і більше);
- регіони-переслідувачі (від 100% до 125%);
- регіони з нижчим за середній рівень в Україні (від 75% до 100%);
- регіони-аутсайтери (менше 75%).

Група регіонів-лідерів за результатами як 2014, так і 2019 р. не змінилася: м. Київ, Полтавська, Київська та Дніпропетровська області. Проте на тлі зниження переваги двох найбільш економічно розвинутих регіонів України – м. Києва (-4,4 в. п.) та Дніпропетровської області (-21,2 в. п.) – над усіма іншими регіонами, а також покращення відношення до середнього рівня ВРП на одну особу в 15 регіонах спостерігалось незначне зниження рівня диференціації між групою регіонів-лідерів і рештою регіонів.

До Харківської та Запорізької областей, які за результатами 2014 р. входили до групи регіонів-переслідувачів, у 2019 р. приєдналася Черкаська обл. Але, незважаючи на вагоме покращення відношення до середнього рівня ВРП на одну особу в Черкаській обл., значне зниження в аналізованому періоді цього показника в Запорізькій обл. призвело до збереження наявного рівня диференціації між групою регіонів-лідерів і регіонів-переслідувачів.

Група регіонів з нижчим за середній рівень ВРП на одну особу у 2019 р. була найбільш численною та включала 10 регіонів (у 2014 р. – 12 регіонів). Упродовж 2014-2019 рр. цю групу покинули чотири регіони (Черкаська обл. піднялася в групу регіонів-переслідувачів, а Донецька, Івано-Франківська та Рівненська області опустилися до групи регіонів-аутсайдерів), два регіони (Волинська та Житомирська області) поповнили її склад. Завдяки найвищому рівню покращення відношення до середнього рівня ВРП на одну особу окремим регіонам (Львівській та Вінницькій областям) цієї групи вдалося не тільки

сприяти зниженню рівня диференціації з групами регіонів-лідерів і регіонів-переслідувачів, але й максимально наблизитися до середнього рівня в Україні та переходу до групи регіонів з найвищими значеннями цього показника.

До групи регіонів-аутсайдерів за відношенням до середнього рівня ВРП на одну особу у 2019 р. ввійшли вісім регіонів (+1 регіон проти 2014 р.): Івано-Франківська (73,9%), Херсонська (70,1%), Рівненська (68,1%), Тернопільська (64,0%), Донецька (57,7%), Закарпатська (57,1%), Чернівецька (53,9%) та Луганська (22,0%) області. З восьми членів цієї групи регіонів у п'яти в аналізованому періоді спостерігалось погіршення відношення до середнього рівня ВРП на одну особу, а у двох – значне погіршення (у Донецькій (-27,1 в. п.) і Луганській (-21,0 в. п.) областях), що зумовило поглиблення рівня диференціації з іншими групами регіонів.

Підсумовуючи результати проведеного аналізу, варто зазначити, що розвиток регіонів України у 2014-2019 рр. супроводжувався, з одного боку, незначним скороченням розриву між регіонами-лідерами та регіонами-аутсайдерами, яке відбулося завдяки меншій глибині зниження відношення до середнього рівня ВРП на одну особу в останніх. З іншого боку, позитивний вплив реформ адміністративно-фінансової децентралізації та ефективні дії регіональних органів управління посприяли активізації економічного розвитку більшості регіонів-переслідувачів і регіонів з нижчим за середній рівень ВРП на одну особу, що дозволило їм не тільки покращити відношення до середнього рівня ВРП на одну особу в аналізованому періоді, але й відчутно знизити розмір диференціації відносно групи регіонів-лідерів.

У межах реалізації стратегічних цілей і пріоритетних напрямів Стратегії було визначено перелік щорічних індикаторів, пов'язаних з регулюванням міжрегіональних диференціацій, на досягнення прогнозованих значень яких вона спрямовувалася. Проведений аналіз проміжних результатів досягнення згаданих прогнозованих значень окремих індикаторів економічного характеру у 2019 р. (табл. 1), дозволяє стверджувати, що за більшістю розглянутих індикаторів досягнення прогнозованих значень до завершення 2020 р. було маловірогідним.

Таблиця 1

Очікувані відношення показників регіону з мінімальним значенням до середнього рівня вибраних індикаторів по Україні та фактичний стан їх досягнення у 2019 р., %

Індикатор	Значення базового року (2013 р.)	Прогнозоване значення завершального року (2020 р.)	Фактичне значення 2019 р.
ВРП на особу, грн	45,4	53,2	21,95
Наявний дохід у розрахунку на 1 особу, грн	68,4	72,7	38,31
Обсяг експорту в розрахунку на 1 особу, дол. США	9,9	10,6	6,02
Кількість підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	52,6	67,7	20,6
Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) на одну особу, дол. США	5,3	5,4	6,59

Джерело: складено автором на основі даних [1; 2].

Фактичні розміри показників відношення регіону з мінімальним значенням до середнього рівня чотирьох із п'яти вибраних індикаторів, крім прямих іноземних

інвестицій (акціонерного капіталу) на одну особу, за результатами 2019 р. не досягли навіть рівня базового 2013 р., не кажучи про вищі прогнозні значення 2020 р., завершального року реалізації Стратегії. Регіоном з мінімальним значенням відношення до середнього рівня по країні у 2019 р. за п'ятьма вибраними індикаторами стала Луганська обл., яка чи не найбільше втратила соціально-економічного потенціалу та постраждала в результаті російської військової агресії на сході України, що обумовило різкий спад практично всіх її соціально-економічних параметрів. Перевищення прогнозованого значення показника відношення Луганської обл. до середнього рівня прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на одну особу у 2019 р. стало можливим не завдяки зростанню обсягів прямих іноземних інвестицій у регіоні, а завдяки значному спаду їхніх обсягів у промислово розвинутих регіонах-лідерах (м. Києві, Дніпропетровській та Харківській областях), що призвело до більш ніж десятивідсоткового зниження середнього значення цього показника в Україні у 2019 р.

З початком реформи адміністративно-фінансової децентралізації у виконавчих органів влади з'явилися два важливі інструменти додаткового бюджетного фінансування громад: субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій і субвенція на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад (ОТГ), які, крім свого прямого призначення, стали дієвими інструментами для скорочення міжрегіональних і внутрішньорегіональних диспропорцій в окремих регіонах України.

Як вагомі джерела поповнення бюджетів ОТГ згадані субвенції (за умови ефективного їх використання в середньо – та довгостроковій перспективі) можуть сприяти підвищенню економічної активності, зростанню благоустрою та інвестиційної привабливості окремих територій, що позитивно відобразиться на загальному рівні соціально-економічного розвитку регіону, до складу якого вони входять.

Аналіз залежності зміни відхилення від середнього рівня ВРП на одну особу від темпів росту обсягів субвенцій на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку регіонів України в розрахунку на одну особу у 2014-2019 рр. (рис. 4) засвідчив вагомий, але недостатньо тісний зв'язок між зростанням обсягів освоєної додаткової бюджетної підтримки регіонів і зміною рівня їх соціально-економічної диференціації ($R^2 = 0,3288$).

На нашу думку, перш за все наявність висококваліфікованого менеджменту в органах регіонального управління разом з належною підтримкою регіону на центральному рівні дозволили окремим регіонам максимально ефективно скористатися додатковою бюджетною підтримкою, що позитивно відобразилося на їх соціально-економічному позиціонуванні на регіональному рівні в Україні. Натомість відсутність висококваліфікованих і зацікавлених в активізації соціально-економічного розвитку регіону органів управління здебільшого призводить до недостатньо ефективного використання додаткової бюджетної підтримки навіть за умови надходження її значних, порівняно з іншими регіонами, обсягів.

З одного боку, у 17 регіонах України рівень міжрегіональної диференціації поступово почав знижуватися на тлі зростання обсягів субвенції на здійснення заходів щодо їх соціально-економічного розвитку. Особливо слід зазначити про Волинську, Вінницьку та Львівську області, в яких за зростання обсягу субвенції на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку в розрахунку на одну особу в 2,31 раза, 2,82 раза та 1,22 раза відповідно спостерігалось найвище зниження відхилення від середнього рівня ВРП на одну особу – на

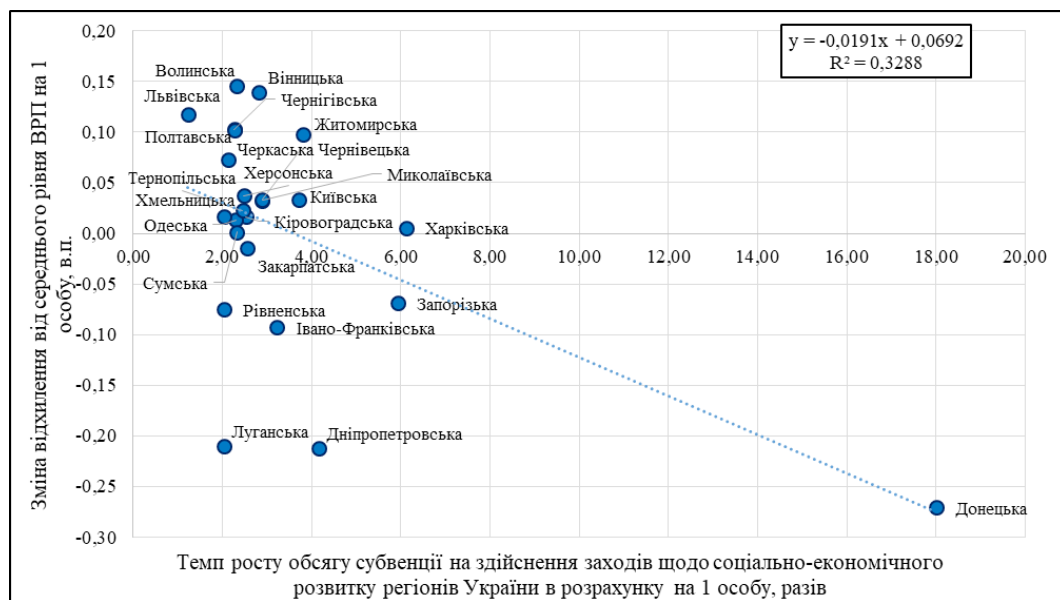

Рис. 4. Залежність між темпом росту обсягу субвенції на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку регіонів України в розрахунку на одну особу та зміною відхилення від середнього рівня ВРП на одну особу у 2014-2019 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [3].

14,6 в. п., 13,9 в. п. та 11,8 в. п. відповідно. З іншого боку, серед чотирьох регіонів-лідерів за рівнем зростання обсягу субвенції на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку в розрахунку на одну особу в аналізованому періоді (Донецької обл. – у 18 разів, Харківської обл. – 6,13 раза, Запорізької обл. – 5,92 раза та Дніпропетровської обл. – 4,16 раза) лише в Харківській обл. спостерігалася незначна позитивна зміна відхилення від середнього рівня ВРП на одну особу (+0,6 в. п.), натомість у трьох інших регіонах спостерігалися різного рівня погіршення згаданого показника.

У результаті проведеного аналізу регіональних диспропорцій у 2014-2019 рр. та ефективності їх скорочення в межах реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України до 2020 року можна дійти таких висновків:

- 1) незважаючи на загальне зростання рівня соціально-економічного розвитку в регіонах, в Україні продовжував домінувати асиметричний тип регіонального розвитку, для якого в аналізованому періоді було притаманно незначне зростання міжрегіональної диференціації;
- 2) надмірно високі рівні диференціації рівня ВРП на одну особу, обсягу капітальних і прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу в поєднанні з незначною диференціацією обсягів наявного доходу та доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одну особу засвідчили значний розрив між результативністю регіональних економічних систем і якістю життя жителів регіонів;
- 3) негативний вплив складних суспільно-політичних і фінансово-економічних обставин, а також недостатня ефективність і результативність застосування інструментів державної регіональної політики не дозволили досягнути прогнозованих значень більшості індикаторів у межах пріоритетних напрямів Стратегії, пов'язаних з регулюванням міжрегіональних диференціацій;

- 4) в аналізованому періоді рівень міжрегіональних диференціацій ВРП на одну особу в Україні значно перевищував відповідні показники в країнах-членах ЄС, лише в м. Києві розмір цього показника стабільно відповідав або перевищував мінімальні значення регіонів Болгарії, Румунії, Польщі, Угорщини та Словаччини. Всі інші регіони України (крім Полтавської, Дніпропетровської та Київської областей) продемонстрували значне відставання від найменш розвинутих регіонів окремих країн-членів ЄС;
- 5) субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій і субвенції на формування інфраструктури ОТГ у 2014-2019 рр. стали дієвими інструментами для скорочення міжрегіональних і внутрішньорегіональних диспропорцій в окремих регіонах України. Проте в масштабах всієї країни через надмірну концентрацію фінансових ресурсів у вигляді цих субвенцій у межах декількох регіонів ефект від їх застосування був нерівномірний і незначний.

Висновки. Системність проблем міжрегіональних диспропорцій, що сформувались в Україні, спричиняє низьку ефективність численних спроб вирішення їх за допомогою точкових інструментів регіональної політики. На нашу думку, основна увага та ресурси в реалізації стратегічних завдань регіонального розвитку, пов'язаних зі зменшенням міжрегіональних диспропорцій, мають скеровуватися на створення сприятливих умов для найбільш ефективного використання регіональних соціально-економічних потенціалів, спираючись на сильні сторони кожного з регіонів і спеціалізовані інноваційні рішення. Критично важливою тут є переорієнтація цілей політики регіонального розвитку з переважно компенсацийного набору інструментів, орієнтованого виключно на регіони з низьким рівнем соціально-економічного розвитку, до інструментів, адаптованих до особливостей соціально-економічного розвитку всіх регіонів, що дозволить більш комплексно підійти до вирішення проблем надмірних міжрегіональних диспропорцій у масштабах цілої країни. У разі зміщення основних акцентів регіональної політики регулювання міжрегіональних диспропорцій на ендогенно орієнтований розвиток на основі використання внутрішнього соціально-економічного потенціалу регіонів доцільним, на нашу думку, є застосування широкого спектра інструментів регіонального розвитку, до складу яких, крім різного роду субсидій і державної допомоги, можуть входити державно-приватне партнерство у сфері інвестицій у людський капітал і покращення соціальної інфраструктури, фінансова підтримка та податкові стимули для розвитку бізнесу в проблемних регіонах, цільові інвестиції в дослідження та інновації, інвестиційні гранти, формування смарт-спеціалізації території тощо. Застосування згаданих інструментів регіонального розвитку наповнюватиме сенсом нову регіональну політику завдяки активній участі регіонів у формуванні умов і відповідного середовища для реалізації власних стратегій соціально-економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p#Text>
2. *Регіони України 2019*: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/12/Reg_U_2019.zip
3. *Бюджет України 2019*: стат. зб. Київ: Міністерство фінансів України, 2020. 298 с. URL: <https://mof.gov.ua/uk/download/page/2937>
4. Gross domestic product (GDP) at current market prices by NUTS 3 regions. *Eurostat*: Website. 2021. URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/NAMA_10R_3GDP\\$DEFAULTVIEW](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/NAMA_10R_3GDP$DEFAULTVIEW)

5. Average annual population to calculate regional GDP data (thousand persons) by NUTS 3 regions. *Eurostat*: Website. 2021. URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NAMA_10R_3POPGDP\\$DEFAULTVIEW/default/table](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NAMA_10R_3POPGDP$DEFAULTVIEW/default/table)

References

1. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi stratehiyi rehional'noho rozvytku na period do 2020 roku [On approval of the State Strategy for Regional Development until 2020] (2014). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2014, Aug 06, 385. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п#Text> [in Ukrainian].
2. *Rehiony Ukrainy 2019 [Regions of Ukraine 2019]*: Statistical publication (2021). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/12/Reg_U_2019.zip [in Ukrainian].
3. *Byudzheth Ukrainy 2019 [Budget of Ukraine 2019]*: Statistical publication (2020). Kyiv: Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved from <https://mof.gov.ua/uk/download/page/2937> [in Ukrainian].
4. Gross domestic product (GDP) at current market prices by NUTS 3 regions (2021). *Eurostat*: Website. Retrieved from [https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/NAMA_10R_3GDP\\$DEFAULTVIEW](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/NAMA_10R_3GDP$DEFAULTVIEW)
5. Average annual population to calculate regional GDP data (thousand persons) by NUTS 3 regions (2021). *Eurostat*: Website. Retrieved from [https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NAMA_10R_3POPGDP\\$DEFAULTVIEW/default/table](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NAMA_10R_3POPGDP$DEFAULTVIEW/default/table)

Yaremchuk R. Ye. The effectiveness of the state regional policy implementation in the context of territorial disparities.

Excessive interregional disparities in the functioning of the socio-economic system in the country substantially affect the dynamics of its socio-economic development, significantly slowing it down, as well as creating obstacles to its efficient and timely structural transformation. The analysis of territorial differentiations of socio-economic development in Ukraine's regions according to the selected indicators in 2014–2020 shows that despite the general growth of the socio-economic development level in the regions, the asymmetric type of regional development continued to dominate. Excessively high levels of GRP differentiation per capita, capital and foreign direct investment per capita, combined with a slight differentiation of disposable income and local budget revenues (excluding transfers) per capita, showed a significant gap between the efficiency of regional economic systems and quality of inhabitants' life in the regions. To assess the efficiency of the strategic goals and priorities implementation of the 2020 Regional Development Strategy of Ukraine, an assessment of annual indicators related to the regulation of interregional differentiation is conducted. The negative impact of complex socio-political and financial-economic circumstances, as well as insufficient efficiency of state regional policy instruments, did not allow to achieve the projected rates of most indicators within the priorities of the 2020 Regional Development Strategy of Ukraine related to the regulation of interregional differentiation. The systemic nature of the interregional disparities in Ukraine causes the low efficiency of numerous attempts to solve these problems with the help of separate tools of regional policy. The main focus and resources in the strategic objectives implementation in regional development related to the reduction of interregional disparities should be focused on creating favorable conditions for the most efficient use of regional socio-economic capacity based on the strengths of each region and specialized innovative solutions.

Keywords: interregional disparities, socio-economic development, territorial differentiation, state regional policy, instruments of regional policy.

Яремчук Роман Євгенович – молодший науковий співробітник відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України» (e-mail: wuhor@i.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9447-7552>).

Yaremchuk Roman Yevhenovych – Junior Researcher of the Department of spatial development of the Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Статтю підготовлено в межах виконання відомчої науково-дослідної теми «Теоретико-методологічні засади смарт-спеціалізації регіонів України» (Державний реєстраційний номер 0119U001869).

Надійшло 15.06.2021 р.